

Handboek

leer- en ontwikkelingslijnen
0-2 jaar in ParnasSys

Driestar onderwijsadvies

Inhoud

Inleiding.....	3
Wat je moet weten over het gebruik van de Ontwikkelingslijnen 0-4 jaar	3
Hoe wordt het observatie-instrument ingezet?.....	3
Opbouw handboek.....	4
Motoriek.....	5
Grote motoriek.....	5
Fase 1 (0 - 6 maanden)	5
Fase 2 (6 – 12 maanden)	6
Fase 3 (1 jaar – 1,5 jaar)	6
Fase 4 (1,5 jaar - 2 jaar)	7
Kleine motoriek.....	8
Fase 1 (0 - 6 maanden)	8
Fase 2 (6 - 12 maanden)	8
Fase 3 (1 jaar - 1,5 jaar)	9
Fase 4 (1,5 jaar - 2 jaar)	9
Sensomotoriek	9
Fase 1 (0 - 6 maanden)	10
Fase 2 (6 – 12 maanden)	11
Fase 3 (1 jaar - 1,5 jaar)	11
Fase 4 (1,5 jaar - 2 jaar)	12
Communicatie en taalontwikkeling.....	13
Fase 1 (0 - 6 maanden)	13
Fase 2 (6 – 12 maanden)	14
Fase 3 (1 jaar - 1,5 jaar)	15
Fase 4 (1,5 jaar – 2 jaar)	15
Sociaal-emotionele ontwikkeling	17
Welbevinden en betrokkenheid.....	17
Fase 1 (0 – 6 maanden)	18
Fase 2 (6 – 12 maanden)	18
Fase 3 (1 – 1,5 jaar)	19
Fase 4 (1,5 – 2 jaar)	19
Ruimtenemend en ruimtegevend gedrag	20
Fase 1 (0 – 6 maanden)	20

Fase 2 (6 - 12 maanden)	20
Fase 3 (1 – 1,5 jaar)	21
Fase 4 (1,5 – 2 jaar)	21
Zelfredzaamheid.....	22
Fase 1 (0 – 6 maanden)	22
Fase 2 (6 – 12 maanden)	22
Fase 3 (1 – 1,5 jaar)	22
Fase 4 (1,5 - 2 jaar)	23
Literatuurlijst.....	24

Inleiding

Voor je ligt het nieuwe observatiesysteem 'Ontwikkelingslijnen 0-4 jaar'.

De lijnen voor 0-4 jaar zijn een aanvulling op de eerder ontwikkelde lijnen voor het jonge kind (4-7 jaar) om de doorgaande lijn van 0-7 jaar te kunnen verwezenlijken. De lijnen zijn bedoeld voor het gebruik in kindcentra en peuterspeelzalen.

Dit handboek is speciaal bedoeld om te gebruiken bij de lijnen voor de leeftijd van 0 tot 2 jaar.

Wat je moet weten over het gebruik van de Ontwikkelingslijnen 0-4 jaar

De lijnen zijn bedoeld voor professionals in kindcentra en peuterspeelzalen. Het geeft ontwikkelingslijn weer van zeer jonge kinderen (0-4 jaar) op de belangrijkste ontwikkelingsgebieden. Deze weergave van de ontwikkeling is gebaseerd op informatie uit verschillende toonaangevende bronnen. Het is belangrijk om hierin ook scholing te volgen: hoe vul je de lijnen in? Hoe interpreteer je de lijnen?

De lijn geeft een gemiddelde weer van het verloop van de ontwikkeling van een kind in deze leeftijdscategorie. Het is niet bedoeld als 'meetlat', waarbij een andere ontwikkeling dan dit gemiddelde automatisch als probleem, achterstand of voorsprong wordt gezien.

Het instrument is vooral bedoeld als hulpmiddel om te zien welke begeleiding en activiteiten bij (de zone van naaste ontwikkeling) van een kind passen. *Elk kind ontwikkelt zich op zijn eigen wijze en tijd.* Het kan dus zijn dat een kind sneller of langzamer ontwikkelt dan dat de lijn laat zien voor zijn leeftijd.

Bedenk hierbij ook dat jonge kinderen zich meestal niet in een vloeiende lijn ontwikkelen, maar met sprongen. Wat het kind gisteren niet liet zien, kan het ineens de dag erna wel laten zien. Daarom is *zorgvuldigheid* bij het gebruik van dit instrument gewenst. Bij het gebruik van de ontwikkelingslijnen is het ook goed om in acht te nemen dat het kind een *totaalontwikkeling* doormaakt. De verschillende ontwikkelingsgebieden zijn niet los van elkaar te zien. Het één kan niet zonder het ander: wanneer een kind bijvoorbeeld het nog moeilijk vindt om zijn gevoelens te uiten, kan dat zowel invloed hebben op de talige ontwikkeling als op de sociale ontwikkeling.

Hoe wordt het observatie-instrument ingezet?

De Ontwikkelingslijnen 0-4 jaar zijn vooral bedoeld om professionals in kindcentra en peuterspeelzalen een beeld te geven van de ontwikkeling van zeer jonge kinderen. Het biedt een houvast bij het bezig zijn met 0-4 jarigen. Het instrument is dan ook bedoeld om gericht de ontwikkeling van kinderen te stimuleren door bijvoorbeeld passende activiteiten en passend materiaal aan te bieden.

Daarnaast is het een hulpmiddel bij het signaleren van ontwikkelingsachterstanden en voorsprongen. Hierbij is het belangrijk om te houden met de eigen wijze van ontwikkelen, zoals hierboven beschreven.

Wanneer je je zorgen maakt over de ontwikkeling van een kind, ga dan ook met ouder(s)/verzorger(s) in gesprek. Herkennen zij dat thuis ook? Mogelijk is er een gerichtere observatie nodig. Aan de hand van een uitvoerige observatie (door externe professionals,

bijvoorbeeld een kinderarts op het consultatiebureau) kan geconcludeerd worden of er daadwerkelijk sprake is van een achterstand die extra ondersteuning vraagt.

Opbouw handboek

In de volgende hoofdstukken wordt een toelichting gegeven op de verschillende ontwikkelingsgebieden en observatiepunten die in de ontwikkelingslijnen 0-4 jaar zijn opgenomen. Dit wordt gedaan aan de hand van concrete voorbeelden. Bij elke fase vind je ook activiteiten en materialen die je in kunt zetten om de ontwikkeling te stimuleren.

Motoriek

Grote motoriek

Bij de ontwikkeling van de grote motoriek gaat het om grote bewegingen met de romp, armen en benen. Een kind leert rollen, kruipen, staan, zitten, lopen, fietsen, skaten, enzovoorts.

In de eerste twee levensjaren maakt de grote motoriek een enorme ontwikkeling door. Van hulpeloze pasgeborene baby met meer reflexmatige bewegingen naar een lopende dreumes. Hieronder zijn de diverse fasen in de ontwikkeling van de grote motoriek omschreven, voorzien van voorbeelden.

Fase 1 (0 - 6 maanden)

In deze fase maakt het kind een ontwikkeling door van het liggen naar het rechtop kunnen zitten met steun. De hoofdbalans speelt daarbij een belangrijke rol. De ontwikkeling van de hoofdbalans is zichtbaar in het optillen, stabiliseren en draaien van het hoofd. Zo rond een leeftijd van vier maanden kan de baby zijn hoofd optillen en stabiel houden.

Wanneer het hoofd stabiel is, kan het kind rechtop zitten met steun, bijvoorbeeld in een kinderstoel. Het kind kan dan ook gaan rollen van rug naar buik. Soms gebeurt dit 'per ongeluk', wanneer een kind een speeltje wil pakken dat niet direct in zijn nabijheid ligt. Hier is nog geen sprake van bewust rollen. Pas als een kind meerdere keren van rug naar buik draait en hier bewust mee bezig is, is er sprake van het rollen van rug naar buik.

Handelingssuggesties

- Leg de baby wanneer deze wakker is op de buik, zodat het de kans krijgt om te draaien. Zorg hierbij dat het kind goed in je zicht is, zodat je kan controleren of het wakker blijft. Leg speeltjes (zoals een rammelaar, een knisperboekje of een bal) in de buurt, waar het kind mee kan spelen. Hierdoor wordt de baby gestimuleerd om te reiken naar de speeltjes. Dit helpt om het evenwicht te ontwikkelen. Een babygym nodigt ook uit om naar voorwerpen te reiken. Wissel af in activiteiten en bewegingsruimte van het kind. Wanneer het veilig is, kan een kind ook op een kleed op de vloer spelen.
- Praat en speel met de baby middels diverse contactspelletjes, zoals kietelspelletjes ('daar komt een muisje aangelopen').
- Zomers is het leuk om een bakje water in de buurt te zetten, zodat de baby kan spetteren door met zijn handen in het water te slaan.

Fase 2 (6 – 12 maanden)

In deze fase ontwikkelt het kind zich van het nog net niet stabiel kunnen zitten zonder steun (rond 6 maanden) naar het optrekken tot staan (vanaf 8 maanden). De romp in combinatie met de hoofdbalans wordt steeds stabielier. Dat biedt het kind de mogelijkheid om zich verder te ontwikkelen. Het speeltje dat verderop ligt, kan al kruipend bereikt worden. Door hun natuurlijke nieuwsgierigheid komen kinderen in beweging.

Baby's beginnen met kruipen tussen de 7 en 10 maanden. Een aantal kinderen gaat niet kruipen, maar beweegt zich voort door op de billen te schuiven. Wanneer de verdere ontwikkeling normaal verloopt, is hiervoor vaak is hiervoor geen duidelijke oorzaak aan te wijzen. Billenschuiven kan bijvoorbeeld komen door gladde vloeren die het kruipen bemoeilijken, maar ook door lichamelijke aandoeningen zoals aangeboren afwijkingen van benen/voeten. Er wordt wel beweerd dat billenschuivers later gaan lopen. Dit is echter nooit bewezen.

Het kind rolt nu ook geregeld van rug naar buik en weer terug. Ook dit heeft te maken met de controle over romp en hoofd.

Handelingssuggesties

- Ook in deze fase zijn diverse contactspelletjes belangrijk. Het kind kan zich dan richten op de persoon die met hem speelt.
- De baby heeft meer ruimte nodig om zich heen om te kunnen bewegen. Zorg dus voor een grotere speelruimte (evt. afgebakend in verband met veiligheid).
- Let bij grotere speelruimte ook op kleine voorwerpen die in de buurt liggen. De baby steekt alles in de mond.
- Baby's vinden het geweldig om samen met je te spelen, zoals samen rollen, samen blokken stapelen. Spiegels zijn erg interessant op deze leeftijd.
- Ook rijdend speelgoed en ballen nodigen kinderen uit tot bewegen.
- Omdat de baby op deze leeftijd begint met optrekken, zijn materialen om zich veilig aan op te kunnen trekken (bijvoorbeeld de spijlen van de box) van belang.

Fase 3 (1 jaar – 1,5 jaar)

In deze fase ontwikkelt zich het evenwicht van de romp in combinatie met de benen. Er vindt een ontwikkeling plaats van optrekken tot staan tot het vrij lopen of het lopen met steun.

In deze fase staat het leren lopen centraal. De leeftijd waarop het kind begint los te lopen varieert van 11 tot 17 maanden. De eerste stapjes maakt het kind met steun, bijvoorbeeld door langs een tafel te lopen. De benen zijn gebogen (zgn. kromme beentjes).

De volgende stap is dan het los staan. Hier speelt het evenwicht een grote rol. Daarna gaat het kind de eerste stappen los zetten. Vaak zie je hierbij dat het kind snelheid maakt om het evenwicht vast te kunnen houden. Het kind gaat steeds verder experimenteren met het evenwicht tot het los kan lopen. Wanneer het kind voldoende evenwicht heeft ontwikkeld om los te staan is het in staat om een bal te gooien zonder om te vallen.

In deze fase kruipt het kind vaak nog om snel zijn doel te bereiken, ook al kan het los lopen.

Handelingssuggesties

- Doordat het kind zich steeds makkelijker door de ruimte kan verplaatsen, heeft het ook meer ruimte (ook buitenruimte) nodig om te bewegen. Hierbij is het wel van belang dat de ruimte waarin het kind kan bewegen veilig is.
- Help het kind om ervaringen op te doen met een glijbaan en klimrek, schommel, door het kind te begeleiden en te ondersteunen. Lage speeltoestellen (glijbaan, klimrek), een loopkar, een schommelpaard zijn hiervoor geschikt. Dit helpt ook om het evenwicht te ontwikkelen.
- Vanuit zitstand kan het kind veel gericht met materialen spelen, zoals toevallig materiaal (pan en pollepel) of speelmateriaal (blokken om te bouwen).

Fase 4 (1,5 jaar - 2 jaar)

Het los lopen, gemiddeld bij 18 maanden, gaat steeds soepeler. Het kind kan nu ook zelf gaan zitten. Later volgen rennen, springen, dansen en klimmen. Dit heeft alles te maken met de ontwikkeling van het evenwicht.

Het kind is nu in staat om zich goed te verplaatsen in de ruimte. Het lopen is niet meer zo zeer een doel op zich, maar een middel om ergens te komen, meer geautomatiseerd.

Op deze leeftijd kan een kind al gericht een bal rollen en/of gooien (met twee handen tegelijk).

Handelingssuggesties

- Biedt het kind de mogelijkheid om te spelen met ballen, ervaringen op te doen met klim- en klauterspelletjes in lage speeltoestellen (glijbaan, klimrek, boomstammen).
- Laat het kind zoveel mogelijk ervaringen op doen met bewegen (zoals lopen, klimmen en rennen).
- Stimuleer een kind om te lopen, wanneer je weet dat hij dit kan.

Kleine motoriek

Bij de ontwikkeling van de kleine motoriek horen de vaardigheden met handen en vingers. In de eerste twee levensjaren zie je hierin een duidelijke ontwikkeling.

De grijpreflex is al vanaf de geboorte aanwezig. Geef je een pasgeborene een vinger, dan zal het zijn vingertjes er stevig omheen klemmen. Deze eerste bewegingen zijn nog reflexen, net zoals de zuigreflex.

De grijpreflex verdwijnt na ongeveer 3 maanden. Vanaf dat moment beginnen de bewegingen van de hand zich te ontwikkelen.

Fase 1 (0 - 6 maanden)

In deze fase zie je een ontwikkeling van de baby van grijpreflex naar meer bewust gebruik van de handen. Hij probeert speeltjes die in het gezichtsveld liggen te grijpen, speelt met vingers en probeert met zijn handen zijn voeten te pakken. Hij is ook in staat om een voorwerp weer los te laten als een andere wordt aangeboden.

Handelingssuggesties

- Geef het kind de mogelijkheid om voorwerpen te pakken, die passend zijn bij deze leeftijd. Denk daarbij aan zacht hanteerbaar speelgoed, rammelaars, knisperdoekjes en spuugdoekjes.
- Ook voor de fijne motoriek is een babygym een goed speelinstrument. Het kind moet dan de afstand inschatten tussen hem en het voorwerp. Ogen en handen moeten samenwerken, waardoor de oog-handcoördinatie gestimuleerd wordt.
- Op deze leeftijd vinden kinderen het interessant om met hun tenen te spelen. Geef de mogelijkheid hiertoe door het kind ook met blote voetjes in de box te leggen.

Fase 2 (6 - 12 maanden)

Er komt een steeds verfijndere motoriek; het kind is in deze fase in staat om een speeltje van de ene naar de andere hand over te pakken. Ook is het in staat om twee speeltjes tegelijk vast te houden. Het kind kan wijzen naar voorwerpen of mensen. Aan het eind van deze fase zie je dat het kind de pincetgreep hanteert. Het pakt (kleine) voorwerpen tussen duim en wijsvinger op.

Handelingssuggesties

Op deze leeftijd krijgen kinderen plezier in vingerspelletjes. Daag het kind uit om mee te doen met de vingerspelletjes.

- Doe spelletjes door voorwerpen weg te halen en weer aan te reiken, zodat het kind een voorwerp kan aanpakken.
- Bied twee voorwerpen tegelijk aan.
- Het wijzen kun je stimuleren worden door te kijken in de richting waar het kind naar wijst en dit te benoemen. Door voor te doen kan het kind bewegingen nadoen, wijs een voorwerp dichtbij aan, kijk of het kind dit nadoet, doe het anders samen.
- Liedjes met gebaren zijn zeer geschikt om in te zetten.

Fase 3 (1 jaar - 1,5 jaar)

In deze fase is het kind in staat om zijn fijne motoriek in te zetten voor het handelen. Bijvoorbeeld een beker met twee handen vasthouden en daaruit drinken, een lepel naar de mond brengen om te eten (zij het dat dit nog geen beheerste greep is). Het kind is ook in staat om te bouwen met blokken door deze op elkaar te stapelen. Door materiaal te verkennen en er mee te spelen gebruikt het kind beide handen.

Handelingssuggesties

- Bied het kind de mogelijkheid om voorwerpen ergens uit te pakken en in te doen. Een doos met geschikte voorwerpen in de buurt, is welkom.
- Cadeautjes uitpakken is favoriet op deze leeftijd, een kind beleeft veel plezier aan het scheuren van het papier.
- Geef blokjes of andere voorwerpen die gestapeld kunnen worden.
- Maak het voor het kind mogelijk te experimenteren met zelf de lepel en beker vast te houden tijdens de 'eetmomenten'.

Fase 4 (1,5 jaar - 2 jaar)

In deze fase worden de fijn-motorische handelingen steeds meer beheerst. Dit zie je wanneer een kind een lepel vast heeft en deze goed naar zijn mond brengt. Een kind in deze fase kan ook de vingers rekken en strekken, daardoor kan het makkelijker verfijnde bewegingen maken. Je ziet dat het kind begint met krabbels te maken op papier en plezier beleeft aan de beweging. Tijdens het voorlezen wil het de bladzijden van een boek omslaan. Het kan dit ook al zelf bij een kartonboekje.

Handelingssuggesties

- De spelletjes in deze fase zijn erop gericht om deze verfijnde bewegingen meer gecontroleerd te maken.
- Geschikte activiteiten zijn bijvoorbeeld het 'tekenen' in slagroom of scheerschuim dat op de tafel gespoten is.
- Ook vingerverf, krijt en potloden kunnen in deze periode ingezet worden.
- Door het kind kartonboekjes te geven krijgt het kind de gelegenheid om hiermee te manipuleren.

Sensomotoriek

De motorische ontwikkeling begint al meteen bij de geboorte. Dat zagen we al bij de grote en kleine motoriek. Vanaf de geboorte beweegt het kind al. Het doet zo ervaring op over zichzelf en de wereld om zich heen. De zintuigen spelen hierbij een essentiële rol. Ze geven informatie over de wereld om het kind heen. Dat kan door prikkels via proeven, horen, zien, ruiken, voelen. De ontwikkeling van de zintuigen valt onder de sensomotorische ontwikkeling. Het is de start van het verkennen, ontwikkelen en leren.

Door sensomotorische handelen doet een kind ervaring op over allerlei elementen om hem heen. Al die kennis komt weer bij elkaar. Bijvoorbeeld: een kind maakt kennis met een sinaasappel: het gaat voelen aan de structuur, het ruikt er aan en proeft een stukje van de sinaasappel. Deze informatie, die via de zintuigen wordt verkregen, wordt opgeslagen in de hersenen. Wanneer het een volgende keer een sinaasappel ziet, weet het kind hoe deze aanvoelt, ruikt en smaakt (integratie van verschillende zintuiglijke prikkels).

Op basis van zulke ervaringen vormt het kind een zintuiglijke en fysiek beeld van zijn lichaam en de wereld om zich heen. Dit is een steeds doorgaand proces; zo ontwikkelt het kind zich.¹

Wanneer motoriek samen gaat met zintuiglijke ontwikkeling, noemen we dat sensomotoriek. Daarom is er ook een lijn sensomotorische ontwikkeling voor de eerste twee levensjaren. Voor een kind is een goede sensomotorische ontwikkeling van groot belang, verstoring in de motorische en/of sensomotorische ontwikkeling zal zijn weerslag hebben op andere facetten van de ontwikkeling zoals de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling.

Fase 1 (0 - 6 maanden)

In deze fase zien we nog vooral reflexen, bijvoorbeeld de zuig-drinkreflex. Deze zijn aangeboren; een kind heeft ze nodig om te overleven.

Een pasgeboren baby ziet nog weinig, het herkent zijn verzorger vooral aan de geur, stem en warmte. Pas na een maand ziet een baby contouren. Met twee à drie maanden gaat het meer details herkennen en hierop reageren. De baby herkent dan ook gezichten. In deze periode richt het kind ook de blik op voorwerpen in zijn directe omgeving. Tot 6 maanden ziet een kind alleen tot armlengte de details goed. Goed contact met de baby krijg je dus in deze periode door je gezicht zo dicht mogelijk naar het kind te wenden. Met drie maanden ziet de baby pas kleuren.

Het gehoor daarentegen is al verder ontwikkeld bij een pasgeborene. Vanaf de 21^e week van de zwangerschap reageert de baby al op geluid! Vandaar dat een baby eerder reageert op een vertrouwde stem.

In deze periode is een kind ook gevoelig voor aanraking en strelen, het kan kalmerend werken om een baby zacht te strelen.

Vanaf 3 maanden steekt de baby voorwerpen in zijn mond. Door voorwerpen in zijn mond te stoppen, tast hij met de mond die voorwerpen af en voelt of ze hard of zacht zijn en welke vorm ze hebben. De tastzintuigen in de mond zijn dan sterker ontwikkeld dan die in de handen. Zo leert hij de voorwerpen kennen.

¹ SLO Publicatie Ontwikkelingslijnen Sensomotorische ontwikkeling

Handelingssuggesties

- Zorg dat je in de communicatie met de baby binnen zijn gezichtsveld bent (tot 6 maanden is dat een armlengte).
- Bied een kind speelmateriaal aan dat de gehoor, gezicht en tast zintuigen stimuleert, zoals speeltjes met diverse structuren, rammelaars of muziekdoosjes.
- Uit onderzoek² is gebleken dat de kleuren blauw en groen baby's aanspreken.
- Plaatjes moeten sterke contrasten hebben en de lijnen moeten dik zijn.
- Ook spiegels zijn in deze fase interessant.
- Omdat de baby veel voorwerpen in de mond stopt, moet je opletten met kleine voorwerpen; geef voorwerpen die geschikt zijn om in de mond te stoppen.

Fase 2 (6 – 12 maanden)

Doordat een baby in deze fase meer details kan zien, kan het ook op afstand met zijn ogen iemand volgen. De baby hoort ook de eigen klanken die hij uitstoot en herhaalt deze.

In deze fase krijgt de baby al fruit- en groente hapjes, eet het brood. Daardoor ontwikkelen de smaakpupillen en tastzintuigen in de mond zich.

Handelingssuggesties

- Doordat een kind meer en verder ziet, krijgt het ook in de gaten wanneer je uit een ruimte vertrekt. Probeer zoveel mogelijk in de nabijheid van de baby te zijn; dit versterkt zijn gevoel van veiligheid.
- Op deze leeftijd zijn liedjes met bewegingen belangrijk, het prikkelt de diverse zintuigen in combinatie met de motoriek.
- Bied het kind zoveel mogelijk variatie in smaken en texturen aan bij het eten.
- Het voelen van diverse texturen, koud/warm, nat/droog en dergelijke vindt een baby op deze leeftijd erg leuk, het kan daaraan veel plezier beleven.

Fase 3 (1 jaar - 1,5 jaar)

In deze fase krijgt de baby steeds meer interesse in boeken met plaatjes en kleuren. Het kind gaat ook steeds meer reageren op verschillende texturen en materialen, het reageert op warm en koud, hard en zacht.

Het kind vindt het fijn om te manipuleren met sensopathische materialen, zoals slagroom en zand. De tastzintuigen in handen en voeten worden zo gestimuleerd. Wanneer een kind tot 2 jaar dingen in zijn mond stopt, is dit voornamelijk gericht op de tastzintuigen. Het leert zo een voorwerp kennen. Let op met kleine voorwerpen, deze kan het kind ook in zijn mond stoppen en daarin stikken.

² Nossent, Sylvia, BABYVISIE, *Wat baby's denken en voelen*, Prometheus Uitgeverij, 2002

Het kind wordt zich ook bewust van de eigen stem en gaat hiermee experimenteren, door allerlei geluiden te maken en deze te herhalen.

Handelingssuggesties

- In deze fase kan je zoveel mogelijk kansen bieden om ervaringen op te doen met sensorische materialen. Water en zand zijn in deze fase dankbare speelmaterialen.
- Betrek hierbij ook de voeten. Een kind dat net loopt kan beter met blote voeten lopen, dit is de meest natuurlijke manier van lopen. De voet is zo optimaal in contact met zijn omgeving en wordt zo het beste gestimuleerd. Laat een kind bijvoorbeeld eens met blote voeten door de modder lopen. Zo worden de tastzintuigen in de voeten gestimuleerd.

Fase 4 (1,5 jaar - 2 jaar)

Het kind heeft steeds beter ontwikkelde zintuigen. Ook de combinatie van zintuigen en de motoriek is steeds beter op elkaar ingespeeld. De sensorische integratie is verder ontwikkeld. Sensorische integratie is de koppeling tussen waarnemen en handelen. Bij dagelijkse activiteiten zoals eten en aankleden, maakt het kind gebruik van de informatie van waarnemingen. De samenwerking tussen waarnemen en de activiteit die daarvan het gevolg is, wordt sensorische integratie genoemd. Kinderen maken hier bijvoorbeeld gebruik van bij het spelen. Hierdoor doet een kind veel ervaringen op met het waarnemen in combinatie met handelen.

Het kind stopt niet of nauwelijks meer voorwerpen in zijn mond. De tastzintuigen in de mond zijn minder gevoelig geworden. Het kind heeft al veel ervaring opgedaan met de diverse materialen en texturen, waardoor de behoefte er niet meer is om voorwerpen in de mond te stoppen.

Handelingssuggesties

- De handelingssuggesties bij fase 3 zijn in deze fase nog steeds van toepassing.
- Op deze leeftijd vinden kinderen het leuk om afbeeldingen, personen, dieren en voorwerpen te associëren met geluiden. Boekjes met plaatjes waarbij dierengeluiden een rol spelen zijn erg geliefd.
- Kinderen herkennen steeds meer structuren en texturen. Zo kunnen ze al aangeven wat hard en zacht is en herkennen ze voorwerpen aan de structuur en vorm. Geschikt zijn voelspelletjes: voorwerpen onder een doek leggen en deze te laten voelen.

Communicatie en taalontwikkeling

In de eerste zes levensjaren leert het kind communiceren met zijn omgeving; de taal gebruiken die hij in zijn omgeving waarneemt. Deze periode wordt de taalgevoelige periode genoemd. Een kind kan meerdere talen in zijn omgeving waarnemen. Daarom kunnen kinderen tweetalig opgevoed worden. Dit is een verrijking voor de taalontwikkeling. Belangrijk hierbij is wel dat het kind de twee talen op de goede manier krijgt aangeboden, dus met de goede uitspraak en grammaticale opbouw.

In de buik van de moeder heeft het kind al de klankkleur van de taal die zijn moeder gebruikt gehoord. Een kind uit een Turks sprekend gezin, heeft dus al een andere klankkleur voor de taal meegekregen dan een kind uit een Nederlands sprekend gezin.

Communicatie begint al heel jong, in de zogenaamde voortalige periode. Mimiek en gezichtsuitdrukking zijn dan heel belangrijk. Een pasgeborene is sterk gericht op het gezicht van zijn verzorger. Ook de klankkleur van de taal speelt hierbij een grote rol. Communicatie is de afwisseling tussen spreken en luisteren. Het is ook goed om naar de baby te luisteren. Luisteren wordt dan breed gedefinieerd: zowel kijken wat de baby door middel van zijn lichaamshouding aangeeft als wat het aangeeft door te huilen, kraaien, brabbelen. De verzorger communiceert wanneer hij/zij hierop adequaat reageert. Op deze wijze krijgt de baby mee dat zijn manier van communiceren effect heeft, wat de basis is voor het latere leren praten.

Vanaf 1 jaar gaan de geluiden en het gebrabbel van het kind over in echte woorden. Het kind maakt zich steeds meer woorden eigen en gaat vanaf ongeveer 1,5 jaar tweewoordzinnen gebruiken. Het gebruik van taal wordt steeds belangrijker om te communiceren.

In de Ontwikkelingslijnen 0-4 jaar heet deze lijn 'Interactief taalgebruik'.

Fase 1 (0 - 6 maanden)

Wanneer een baby net op de wereld is gekomen is het eerste wat hij doet: huilen. Dit is de eerste vorm van communicatie. Ouders halen dan opgelucht adem, het kind huilt. Het geeft als het ware aan; ik ben er. Als een kind niet huilt bij de geboorte is dat een signaal dat er iets niet in orde is.

De baby communiceert in deze fase vooral met zijn lichaam: ongenoegen wordt geuit door huilen, plezier door te trappelen, boos zijn door gebalde vuistjes. Wanneer de baby een maand of 2/3 is, gaat het gericht lachen naar zijn verzorger. De baby merkt dat de persoon reageert op zijn lachen, vervolgens lacht hij weer terug, zodat wat hij leuk vindt nog een keer gebeurt (dat de persoon waartegen hij lacht reageert). Zo ontstaat de wederzijdse communicatie. De baby reageert op de stem van een bekende persoon door bijvoorbeeld zijn hoofd te draaien naar de kant waar het geluid vandaan komt. Naast het luisteren naar geluiden en stemmen gaat de baby ook zelf geluiden maken. Hij geniet daarbij ook van de geluiden die hij zelf maakt.

Handelingsuggesties

- In deze fase is nabijheid heel belangrijk. Het kind krijgt zo de mogelijkheid om contact te maken. Het geeft een veilige basis voor de ontwikkeling.
- Praat met de baby tijdens het voeden en verschonen. Het is belangrijk om oog- en lichaamscontact te maken. De baby merkt dan dat je er voor hem bent.
- Troost een baby als hij verdrietig is, maar soms is uithuilen nodig. Sommige kinderen 'jammeren' zichzelf in slaap.
- Het is belangrijk om alert te zijn op de vorm van huilen. Verzorgers die de baby goed kennen weten wanneer de baby huilt uit verveling of om in slaap te komen en wanneer de baby huilt omdat het verdriet heeft. Door aandacht te geven aan de baby leer je de baby kennen.
- Praat rustig met de baby. Baby's zijn gevoelig voor luide en schelle geluiden, ze worden er onrustig van. Daarom is het in een kinderdagverblijf belangrijk dat de baby ook momenten heeft met weinig omgevingslawaaai om zich heen. Zo kan de baby ook experimenteren met de eigen stem, omdat hij zijn stem dan beter hoort.

Fase 2 (6 – 12 maanden)

De baby krijgt steeds meer in de gaten hoe hij kan communiceren. Hij kan door middel van gebaren (zoals reiken of wijzen) en geluiden aangeven wat hij wil. Ook reageert hij sterker op gezichtsuitdrukkingen en geluiden van de verzorger. Hij kan voelen of je blij, boos of verdrietig bent. In deze fase maakt de baby ongerichte klanken en experimenteert hij met klinkerklanken. De klank 'mama' komt in de repertoire voor. Veel moeders zijn hier trots op, echter het kind gebruikt dit niet om zijn moeder te benoemen, het hoort in de reeks ongerichte klanken. Pas vanaf 1 jaar gaat het kind gericht 'mama' zeggen tegen zijn moeder. Rond het eerste levensjaar gaat de baby bepaalde korte vraagzinnnetjes begrijpen.

Handelingsuggesties

- Betrek baby's op deze leeftijd bij de groepsactiviteiten, ze genieten van het luisteren naar andere kinderen. Neem de baby hierbij op schoot, zo ervaart het wel de veiligheid en nabijheid. Bijvoorbeeld samen op de bank een boekje lezen.
- Spelletjes met veel herhaling en gebaren stimuleren de taalontwikkeling.
- Ook het imiteren van geluiden doet de baby graag.
- Zorg op zijn tijd wel voor rustmomenten voor de baby, zodat hij wel de kans krijgt om de prikkels te verwerken en zijn eigen stem te horen.

- Op deze leeftijd bieden liedjes die een bepaalde routine ondersteunen een houvast voor de baby, bijvoorbeeld een vast liedje voor het slapengaan.

Fase 3 (1 jaar - 1,5 jaar)

Het kind bevindt zich nu in de vroegtalige fase. Dat betekent het communiceren door middel van taal steeds belangrijker wordt. Het huilen zal afnemen; het kind kan zich nu door middel van taal uiten. Het kind vergroot dagelijks zijn woordenschat. Het gaat steeds meer woorden gebruiken om voorwerpen, dieren en mensen te duiden. Ook gaat het kind bewust de woorden 'papa' en 'mama' gebruiken.

Handelingssuggesties

- Geef het kind de ruimte om zich te uiten, laat merken dat je het kind begrijpt.
- Herhaal het woord dat het kind zegt in de goede vorm. Bijvoorbeeld: een kind wijst naar de beker en zegt 'dinken', de verzorger herhaalt in een goede zin: 'Wil jij drinken hebben?'. Zo horen kinderen hoe een zin gevormd wordt.
- Benoem zoveel mogelijk voorwerpen, dieren en mensen die het kind aanwijst.
- Ook in deze fase is voorlezen en het zingen van liedjes belangrijk.
- Rond 1,5 jaar gaat het kind kleine opdrachtjes in twee á driewoordszinnen begrijpen, zoals: 'We gaan eten', 'Kom je zitten?'.

Fase 4 (1,5 jaar – 2 jaar)

De woordenschat van het kind breidt zich nu in een snel tempo uit. Het kind gaat tweewoordszinnen gebruiken om te communiceren. Hierdoor kan het kind een kenmerk van iets aangeven, bijvoorbeeld dat het zijn eigendom is: 'mijn jas', of een actie: 'ikke kom'. De communicatie met anderen wordt dan ook makkelijker, waardoor frustratie over 'het niet begrepen worden' minder wordt. De interesse voor boekjes en verhalen wordt groter, omdat het begripsniveau groter wordt als gevolg van de grotere woordenschat.

Handelingssuggesties

- Net als in de vorige fase blijft het goed verwoorden en samenvatten wat een kind zegt, belangrijk.
- Zorg voor boekjes en liedjes waarin veel herhaling zit.
- Gebruik voorwerpen om een verhaal te ondersteunen, bijvoorbeeld figuren en voorwerpen die in het verhaal voorkomen. Zo leert een kind dat een figuur/voorwerp uit het boekje ook tastbaar is.
- Het kind geniet ervan om diverse voorwerpen en figuren aan te wijzen en te benoemen.

- Het is goed om te stimuleren het kenmerk van iets aan te geven, bijvoorbeeld bij een plaatje van een koe: 'Wat zegt de koe?' 'De koe zegt 'boe'!'.
- Benoem lichaamsdelen terwijl je het kind dit laat aanwijzen. Met het verschonen en aankleden komen diverse lichaamsdelen aan bod, bijvoorbeeld bij het aantrekken van de jas: 'Steek je arm er maar in'.

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Welbevinden en betrokkenheid

De sociaal emotionele ontwikkeling begint met de lijn welbevinden en betrokkenheid. Het is een basisbehoefte van de baby om zich veilig te voelen en zich veilig te hechten.

Een veilige hechting ontstaat door een wisselwerking tussen de baby, die zorg oproept, en de vaste verzorger die de zorg geeft. De hechting verloopt in vier fasen³:

1. *Pre-hechtingsfase*: in de eerste zes weken is de baby gericht op personen. Hij kan ze dan nog niet onderscheiden. De baby is gericht op de ogen van de verzorger, dat lokt een glimlach uit, wat op zijn beurt weer de verzorger stimuleert om te zorgen.

2. *Hechting in wording*: het kind maakt onderscheid tussen de personen waarmee hij geregeld contact heeft. Hij uit dit door contact te maken middels lachen, brabbelen, trappelen. Doordat hij personen van elkaar kan onderscheiden, kan hij zich gaan hechten.

3. *Hechting*: na een half jaar gaat de baby zich aan één of meerdere personen hechten. Hij krijgt angst voor vreemden en angst om alleen te zijn. Het is dan ook belangrijk dat het kind, voor een goede hechting, vaste verzorgers heeft en hun nabijheid ervaart. In deze fase heeft het kind moeite met afscheid nemen. Het is belangrijk om hier op een goede manier aandacht aan te geven.

4. *Hechting op afstand*: het kind kan goed omgaan met het tijdelijk gescheiden zijn van zijn vaste verzorger. Dit komt ook omdat een kind een beter besef heeft van tijd. Daarnaast heeft het de ervaring opgedaan dat de vaste verzorger er nog wel is, ook al is deze niet in beeld. In de lijnen zie je de kenmerken van deze vormen van hechting terug.

De spelontwikkeling is verweven in de sociaal-emotionele ontwikkeling. Hier is voor de leeftijd 0-2 jaar dan ook geen aparte lijn voor.

De spelontwikkeling van kinderen verloopt in verschillende fasen. Elk kind doorloopt een fase op zijn eigen manier en in zijn eigen tempo. Een fase gaat niet voorbij, de verschillende fasen zijn verweven in elkaar. Van der Poel en Blokhuis beschrijven in hun boek⁴ de volgende fasen:

Manipulerend en sensopathisch spel (vanaf 3-4 maanden): Dat is het steeds opnieuw laten bewegen van voorwerpen of het eigen lichaam. Het sensopathisch spel, spelen met vormloze materialen zoals zand en water zie je al opkomen in deze fase. Een voorbeeld is met de handjes in het water slaan. Het kind ontdekt zijn eigen lijf door middel van zintuiglijke beleving en maakt in deze fase contact met de wereld.

Spelend combineren (vanaf ca. 9 maanden): Het combineren van verschillende (spel)materialen, zoals blokjes omgooien en iets ergens indoen en er weer uithalen.

³ Hechtingstheorie van John Bowlby (1909-1990)

⁴ Poel, van der L. en Blokhuis A., *Wat je speelt ben jezelf*, Springer Media, 2008

Functioneel spel (vanaf ca. 13 maanden): Het materiaal wordt gebruikt waarvoor het bedoeld is, zoals een kop en een schotel, een trein over het spoor laten rijden en een pop in zijn bedje leggen.

Symbolisch spel (vanaf ca. 18 maanden): Het spel bevat een 'doen alsof' element; het kind geeft iets een andere betekenis.

Fase 1 (0 – 6 maanden)

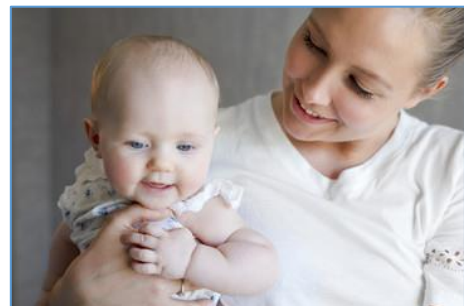
Een baby in deze leeftijd geeft zijn behoefte vooral aan door te huilen. Daarmee geeft de baby aan dat hij honger heeft, moe is of een vieze broek heeft. Het glimlachen (rond de 2 á 3 maanden) gebruikt de baby om de ander te stimuleren aandacht aan hem te blijven geven. Het contact met personen is in deze periode belangrijk, de baby volgt wat de ander doet, het merkt ook dat de ander reageert op zijn handelen.

Handelingssuggesties

- In deze periode kun je de baby nog niet verwennen. Daarom is het belangrijk om zoveel mogelijk genegenheid te geven door te knuffelen, te praten en te spelen met de baby. Jij bent als verzorger zijn belangrijkste 'speelgoed'. Dit alles is belangrijk voor een goede hechting. Door adequaat te reageren op signalen die de baby geeft, leert het kind ook hoe hij contact kan maken en hoe anderen op hem reageren.
- Wanneer de baby in een verticale groep zit, is het belangrijk een rustig afgebakend plekje voor hem te hebben, zodat hij op zijn tijd de rust kan krijgen die hij nodig heeft.

Fase 2 (6 – 12 maanden)

De baby kan in deze periode zelf zijn emoties reguleren door prettige prikkels op te zoeken en onprettige prikkels te vermijden. Door middel van diverse gezichtsuitdrukkingen kan de baby zijn emoties weergeven, ook herkent hij emoties bij de ander. Speelgoed wordt steeds interessanter om mee te spelen, hij kan de aandacht beter richten op een voorwerp/persoon.

In deze periode kan de baby angstig reageren op onbekenden (eenkennigheid), hij hecht zich aan zijn vaste verzorger(s).

Handelingssuggesties

- Het is in deze periode voor de baby erg belangrijk een of meerdere vaste verzorger(s) te hebben om zich veilig te hechten. Wanneer een vertrouwd persoon in de buurt is, voelt de baby zich veilig genoeg om te spelen en op onderzoek uit te gaan.

- In deze periode krijgt de baby moeite met afscheid nemen. Deze angst om afscheid te nemen kan tot de derde levensjaar duren. Belangrijk bij het afscheid nemen is dat je het verdriet serieus neemt. De baby heeft er geen weet van dat de ouder of verzorger weer terug komt, dus de angst is, vanuit de baby gezien, terecht. Een vast ritueel bij het afscheid geeft de baby een gevoel van veiligheid en houvast. Bespreek dit ook met ouders of verzorgers, spreek met hen af op welke wijze ze afscheid nemen van de baby, bij het brengen. Het is dan voor de baby duidelijk wat er gaat gebeuren.
- Kiekeboe spelletjes helpen het kind beseft bij te brengen dat een persoon er nog wel is ook al zie je hem niet.

Fase 3 (1 – 1,5 jaar)

In deze fase kan de baby beter communiceren met zijn omgeving, waardoor hij meer tools heeft om aan te geven hoe hij zich voelt. Hij herkent emoties bij anderen en neemt deze over. De baby is minder afhankelijk van zijn verzorger.

Handelingssuggesties

- Op deze leeftijd kruipt of loopt het kind graag achter je aan, hij heeft in de gaten dat hij op zoek kan gaan naar je. Benoem wat je gaat doen, zodat het kind weet waar je naar toe gaat.
- Op deze leeftijd gaat het kind in de gaten krijgen dat hij zichzelf ziet in de spiegel. Een spiegel op ooghoogte van het kind is een dankbaar voorwerp om mee te spelen. Voor de spiegel kan je leuke spelletjes mee doen, bijvoorbeeld: laat het kind zijn neus aanwijzen voor de spiegel.

Fase 4 (1,5 – 2 jaar)

De wereld van het kind wordt steeds groter omdat het kind zich beter kan verplaatsen in de ruimte. De emoties worden complexer, gevoelens van jaloezie en trots worden geuit. Het spelen wordt steeds belangrijker en uitgebreider (zie de uitleg over de verschillende fasen van spelontwikkeling).

Handelingssuggesties

- Op deze leeftijd heeft het kind meer zicht op het dagritme. Maak het dagritme voor het kind zichtbaar en bespreek dit. Dit geeft het kind een gevoel van veiligheid, hij weet immers wat er komt.
- In deze fase neemt het symbolisch spel een grote plaats in, het kind gaat personen en situaties imiteren. Geef het kind geschikte materialen om het symbolisch spel te kunnen spelen, bijvoorbeeld een oude mobiele telefoon.

Ruimtenemend en ruimtegevend gedrag

Naast het welbevinden is ook aandacht voor ruimtenemend en ruimtegevend gedrag. Met ruimtenemend gedrag wordt het eigen initiatief en de autonomie van het kind bedoeld. Dit begint met de ontdekking van het eigen 'ik', het eigen lichaam (bij 0-6 maanden) tot de eigen wil (rond 2 jaar).

Met ruimtegevend gedrag wordt bedoeld de mate waarin het kind op de ander gericht is. Bij hele jonge kinderen speelt hierin nog wel het egocentrische aspect een rol. Het gericht zijn op de ander heeft een stuk eigenbelang in zich. Pas in de loop van de peuterleeftijd is het gericht zijn op de ander niet alleen gericht op eigenbelang.

Fase 1 (0 – 6 maanden)

De baby is nog sterk op zijn primaire levensbehoeften gericht. Dit bepaalt hoe hij met zichzelf en de ander omgaat. De baby trekt de aandacht van de ander, zodat deze hem in zijn behoefte kan voorzien. Na een maand of 3 ontdekt de baby zijn eigen lichaam, hij speelt met zijn handjes en voetjes.

Handelingssuggesties

- Speel in op de behoefte van de baby. Leg het kind (als de temperatuur goed is) ook eens alleen met een luier aan op een kleed of in de box. Geef de ruimte om zijn eigen lichaam te ontdekken.
- Rond de vierde maand beleeft de baby steeds meer plezier in geluiden en bewegingen. Een babygym, rammelaar en andere voorwerpen waar geluid mee gemaakt kan worden zijn in trek.

Fase 2 (6 - 12 maanden)

In deze fase gaat de baby reageren op zijn naam. De baby reageert op een vertrouwd persoon door deze op zijn manier te begroeten, dat kan zijn door aanraking, glimlachen, trappelen. De baby wordt steeds actiever in het ontdekken van zijn omgeving, als er een vertrouwd persoon in de buurt is.

Handelingssuggesties

- De baby gaat steeds beter het verband tussen oorzaak en gevolg zien. Daardoor gaat hij experimenteren met zijn gedrag om te kijken wat hij kan bereiken. Op deze leeftijd vinden ze het erg leuk om speelgoed weg te gooien als de persoon in de buurt deze weer terug komt brengen.
- Wissel af met het in en buiten de box leggen van de baby. Let er wel op dat de baby veilig ligt wanneer hij buiten de box ligt.

Fase 3 (1 – 1,5 jaar)

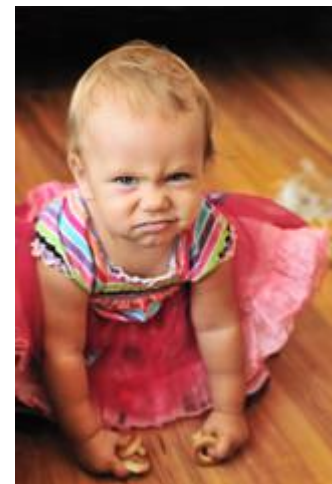
Het kind kan aangeven wat hij wel of niet wil door hier een consequente reactie op te geven. Hij lokt een vertrouwd persoon uit om met hem te spelen of de interactie aan te gaan. Op deze leeftijd wordt het kind zich meer bewust van zijn 'eigen' voorwerpen, hij kan boos of verdrietig reageren wanneer een voorwerp uit zijn handen gehaald wordt. Het is echter wel zo dat hij het voorwerp ook weer naast zich neer kan leggen en het vervolgens vergeten.

Handelingssuggesties

- Moedig het kind aan om door te gaan met het spelen en ontdekken. Speel in zijn sfeer mee.
- Het kind krijgt steeds meer interesse in de ander(en), betrek het kind zoveel mogelijk bij de groepsactiviteiten.
- Je biedt voldoende spelmogelijkheden, zodat het kind de ruimte krijgt om zijn spel uit te breiden en de wereld te verkennen.

Fase 4 (1,5 – 2 jaar)

Op deze leeftijd krijgt het kind steeds meer door dat het een eigen wil heeft. Ook is het zich bewust wat zijn 'wil' voor reactie uitlokt in zijn omgeving. De koppigheidsfase is ingetreden. Het kind gaat experimenteren met zijn 'wil'. Hij doet meerdere pogingen om zijn zin te krijgen en protesteert wanneer hieraan niet wordt voldoen. Het kind kan zichtbaar genieten bij groepsactiviteiten, hij doet actief mee en vraagt hulp als het nodig is.

Handelingssuggesties

- Het kind wordt zich steeds bewuster van zichzelf, dit kan botsen met zijn omgeving. Begeleid interacties met andere kinderen.
- Probeer geduldig en rustig te blijven wanneer het kind zijn eigen wil laat zien.
- Afleiden en humor werken vaak het beste tegen koppigheid. Ga niet de competitie aan, maar wees wel duidelijk en direct.
- Geef het kind een rol tijdens de groepsactiviteiten. Het kind 'groeit' hier van en het helpt hem om in sociale situaties zijn weg te vinden.

- Begeleid het kind met het spel waar anderen bij betrokken zijn en benoem sociale situaties.

Zelfredzaamheid

In de lijn zelfredzaamheid zie je de ontwikkeling van de afhankelijke hulpeloze baby naar het steeds onafhankelijker jonge kind. Het jonge kind wordt meer zelfstandig doordat het de diverse lichaamsfunctie beter kan gebruiken (het kind wordt mobieler). Ook het kunnen aangeven wat het kind wil werkt mee aan de zelfstandigheid.

Fase 1 (0 – 6 maanden)

Zelfredzaamheid begint met zelfbewustzijn. Zodra het kind zijn eigen lichaam ontdekt en wat hij kan met zijn stem en ledematen, zijn de eerste stappen in de richting van zelfredzaamheid gezet. Vandaar dat je in de eerste fase van de lijn 'zelfredzaamheid' het zelfbewustzijn terug ziet komen.

Handelingssuggesties

- Om de zelfredzaamheid te bevorderen, leg je het speelgoed op grijpafstand van het kind. Zo wordt de baby gestimuleerd om zelf voorwerpen te pakken en aan te raken.
- Door te reageren op signalen die de baby aangeeft geef je hem het gevoel dat hij kan aangeven wanneer hij je nodig heeft.

Fase 2 (6 – 12 maanden)

Op deze leeftijd kan de baby door te rollen of te kruipen zelf naar de plaats gaan waar hij heen wil. Hiermee wordt de zelfredzaamheid groter. Hij is niet meer afhankelijk van een verzorger die hem naar een andere plek brengt, of die het speeltje dat te ver weg ligt aangeeft.

Rond de 8 maanden gaat de baby brood eten, hij kan dan zelf de stukjes brood pakken.

Handelingssuggesties

- Stimuleer de baby om te rollen en te kruipen door een speeltje net buiten zijn 'grijpveld' te leggen. De baby moet dan een manier vinden om toch bij het begeerde speeltje te komen.
- Wanneer de baby zover is dat hij brood gaat eten, zorg dan dat de stukjes brood makkelijk te pakken zijn voor de baby.
- Geef hem zelf zijn fles/tuitbeker in handen.

Fase 3 (1 – 1,5 jaar)

De samenwerking tussen de verschillende lichaamsdelen gaat steeds beter. Daardoor is het kind al dusdanig zelfredzaam dat het kan meewerken met het aan –en uitkleden. Hij kan kleine opdrachtjes uitvoeren, zoals een spel opruimen. Het kind kan nu eten met een vorkje en een lepel, echter wel met het nodige geknoei.

Handelingssuggesties

- Stimuleer het kind tot meer zelfstandigheid door mee te helpen met aankleden, bijvoorbeeld zelf zijn sokken aantrekken.

- Het kind vindt het leuk om mee te helpen met allerlei opdrachtjes/klusjes. Geef hem kleine opdrachten die hij kan uitvoeren, bijvoorbeeld helpen met het opruimen van de blokken.
- Probeer hem zoveel mogelijk zelf te laten eten.

Fase 4 (1,5 - 2 jaar)

De meeste kinderen kunnen op deze leeftijd los lopen, waardoor de zelfredzaamheid groter wordt. Het kind kan zelf van de ene naar de andere ruimte komen, kan dingen pakken en hiermee weglopen, kan zelf zijn jas ophangen enz. Omdat op deze leeftijd ook de eigen wil een rol gaat spelen, zie je dat het kind heel veel zelf wil doen. In deze fase kan het kind aangeven dat hij moet plassen. Dit kan het begin zijn van de zindelijkheidsstraining.

Handelingssuggesties

- Maak gebruik van de wil van het kind om dingen zelf te willen doen, waar mogelijk. Dit bevordert de zelfstandigheid.
- Op deze leeftijd kunnen kinderen leren zelf een jas aan te trekken, zelf zich uit te kleden.
- Het eten met een lepel en vork gaat hem nu redelijk goed af, waardoor hij dit ook meer zelfstandig kan.
- Het kind kan gericht een kleine taak uitvoeren. Beloon de zelfstandigheid door het geven van complimenten.
- Betrek het kind bij het ritueel van naar de wc gaan, stimuleer het kind, wanneer hij aangeeft te moeten plassen, op de wc/het potje te gaan zitten.

Literatuurlijst

SLO Publicatie: Ontwikkelingslijnen Sensomotorische ontwikkeling

Nossent, Sylvia, BABYVISIE, *Wat baby's denken en voelen*, Prometheus Uitgeverij, 2002

Poel, van der L. en Blokhuis A., *Wat je speelt ben jezelf*, Springer Media, 2008

Handleiding Zo beweeg ik, observatielijst motoriek voor baby's en peuters, CED-groep, projectgroep Jonge Risicokind

Handleiding Zo praat ik, CED-groep, *observatielijst spraakontwikkeling voor baby's en peuters* projectgroep Jonge Risicokind

Handleiding Zo doe ik, observatielijst sociaal-emotionele ontwikkeling voor baby's en peuters CED-groep, projectgroep Jonge Risicokind

Bowlby, J. (1980) *Attachment and Loss*. Vol iii. Loss. New York: Basic Books

Beeldmateriaal:

Database: huisstijlfoto's onderwijsadvies Driestar Educatief pag. 6, 9, 12

Database: Stock/adobe.com: voorkant, pag. 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23